

- 1 Jean Pestynshof
- 2 Kerkmeesterskamer (Preeterskerk)
- 3 Lodewijkskerk
- 4 Synagoge
- 5 Oud Katholieke kerk
- 6 St. Anna Aalmoeshuis
- 6 Kapel St. Elisabethziekenhuis
- 8 Lutherse kerk
- 9 Hooglandse kerk

PLATTEGROND

ONTDEK EEN MONUMENT!

KIDSGIDS

Zaterdag 10 september
& Zondag 11 september

Open Monumentendagen
Leiden 2005

DEZE KIDSGIDS IS VAN:

.....

.....

.....

Open Monumentendagen 2005

Zaterdag 10 september 12.00 - 17.00 & Zondag 11 september 12.00 - 17.00

Hoi allemaal, ik ben Jan de Monumentenman.

Op dit moment zit ik te puffen van mijn pelgrimstocht. Gelukkig was ik net op tijd terug om een kidsgids de wereld in te sturen...

Ik had namelijk mijn kijker meegenomen. En daarmee heb ik, speciaal voor jullie, het verleden weer eens dichterbij gehaald. Mijn waarnemingen waren buitengewoon interessant, hartverwarmend en verbazingwekkend. Tja, dat krijg je nou eenmaal als het thema **religie** is, oftewel geloof, kerken, synagogen, dominees, pastoors, nonnen en liefdadigheid.

Bij het Gerecht kun je dit jaar weer allerlei leuke spelletjes doen, zoals klepelhangen en glas-in-lood maken. En wat dacht je van een hemels ritje op de vélôcipède? Speel mee met kindertheater Fez en beleef avonturen met vier mysterieuze pelgrims.

Of ga net als ikzelf als pelgrim op pad. Speur met mijn gids naar bijzondere gebouwen, leuke weetjes en los de puzzel op!

Veel plezier en groeten van Jan de Monumentenman
(alias Johannes de Monumentenpelgrim)

PROGRAMMA

10 en 11 september 2005

HET GERECHT & WITTE SCHOOL

(de Witte School ligt aan het Pieterskerkplein)

Zaterdag van 12:00 tot 17:00 & zondag 12:00-17:00

Opening jeugdactiviteiten (zaterdag 12.00 uur)

Ballonnen oplaten! Stuur een briefje naar de wolken...

Spelletjescircuit

o.a. klepelhangen, glas-in-lood maken en een hemels ritje op de vélocipède

De pelgrims van FEZTIJN

Muzikale meespeelvoorstelling voor kinderen van 4 tot 8 jaar. Ook dit jaar duikt Kindertheater FEZ terug in de tijd. In deze voorstelling volg je vier pelgrims op hun spannende zoektocht. Waar zijn ze naar op zoek? Wat komen ze onderweg tegen? Je bepaalt het zelf.

Startpunt pelgrimstocht (speurtocht)

Pak je wandelstok en knapzak en doe de pelgrimstocht uit deze gids. Lever de oplossing in bij de informatiebalie. Daar ligt een verrassing op je te wachten.

LODEWIJKSKERK

Steenschuur 19

Zaterdag 12:00 – 17:00

Orgeldemonstratie voor kinderen

Kom een kijkje nemen bij het grote orgel!

Onder leiding van organist Jeroen.

STADHUIS

Stadhuisplein 1

Zaterdag 10:00 – 17:00 & zondag 12:00 – 17:00

Het stadhuis van binnen

Wat zijn de geheimen van trouwen?

Treed in het huwelijk met je vriendje/vriendinnetje!

Kom naar het stadhuis en leer van alles over de

Burgelijke Stand.

PELGRIMSTOCHT

Neem een knapzak met proviand mee. Als je een blauw met gele vlag ziet hangen kun je een gebouw binnengaan. Probeer alle antwoorden te vinden en los de puzzel achterin deze gids op.

Stempels verzamelen

Als je wilt mag je van elk gebouw een stempel verzamelen.

Je kunt ook een ander aandenken meenemen, bijvoorbeeld een steentje, een veertje of een handtekening.

De stempels verzamel je op de lege bladzijde achterin deze gids.

Start

Loop van het Gerecht naar het plein voor de Pieterskerk. Aan dit plein vind je de ingang van het Jean Pesijnshof.

Schuin tegenover het hof vind je op de muur van de Pieterskerk een gedenkplaat.

Je ziet een zin in grote HOOFDLETTERS.

Noteer het negende woord van die zin.

A •

JEAN PESIJNSHOFJE

en het verhaal van de Pilgrim Fathers

Kloksteeg 21 * Open: zaterdag en zondag

(de regentenkamer is alleen open op zaterdag 12.00-17.00)

De regenten (beheerders) van dit hof krijgen regelmatig brieven uit Amerika. Meestal staat er zoets in: 'Zou ik alstublieft een kopie van het schilderij mogen hebben dat in uw regentenkamer hangt? Het gaat om het portret van mevrouw de Lannoy, de moeder van de beroemde Pilgrim Father. Misschien is zij familie van mij. Ik ben namelijk een afstammeling van een Pilgrim Father (net als onze beroemdste president Roosevelt zoals u weet).'

Maar dan beginnen de regenten hard te lachen. Want dat

schilderij bestaat helemaal niet. In de regentenkamer hangen drie hele andere portretten: van Jean Pesijn, zijn vrouw Marie, en hun dochter Marie.

Toch hebben de Amerikanen het niet helemaal mis. Vroeger stonden op deze plek de huizen van de Pilgrim Fathers. De Engelse Poort noemde men het toen.

Maar wie waren de Pilgrim Fathers eigenlijk? De Pilgrim Fathers waren mensen die vanwege hun geloof uit Engeland vluchtten. In 1609 kwamen ze in Leiden wonen. Hier werden ze warm ontvangen door de protestanten van Leiden. Want hun geloof leek erg op dat van hen (calvinistisch).

Pelgrims

Pelgrims zijn mensen die een reis maken naar een heilige plaats. Zo'n reis heet een pelgrimstocht en de plaats van bestemming heet een bedevaartsplaats. In de Middeleeuwen was het heel gewoon om een pelgrimstocht te maken. Je zag veel pelgrims op de weg. Belangrijke bedevaartsplaatsen waren Jeruzalem, Rome en Santiago de Compostela (Spanje). Maar ook dicht bij huis waren bedevaartsplaatsen. Mensen uit Leiden konden bijvoorbeeld naar St. Jeroen in Noordwijk.

Pelgrims gingen om verschillende redenen op reis. Sommigen hoopten op genezing, anderen wilden gewoon graag van huis zijn om na te denken. Maar ook heel belangrijk was de aflat die je bij aankomst verdiende. Dat was een papiertje waarop stond dat de straf voor je zonden (dat wat je verkeerd doet) werd kwijtgescholden.

Dus kon je na je dood meteen de hemel in zonder eerst naar het vagevuur te hoeven.

De pelgrims reisden meestal in een groep. Dat was veiliger want onderweg kon je worden overvallen door rovers. Soms verkleedden rovers zich als pelgrim.

Een pelgrim droeg een zachte leren tas en een stevige houten stok. De pelgrims namen graag een aandenken mee uit de plaats van bestemming. Op de rand van hun hoed prikten ze speciale speldjes. Op de speldjes stond een pelgrimsteken; de schelp voor Santiago, de palmtak voor Jeruzalem en de gekruiste sleutels voor Rome (dezelfde sleutels als in het stadswapen van Leiden).

Overal ter wereld maken mensen nog steeds pelgrimstochten. Moslims gaan bijvoorbeeld naar Mekka en Hindoes naar de rivier de Ganges.

Loop rechtdoor langs de Pieterskerk. Na een ingang van de kerk vind je op nr. 16 de kerkmeesterskamer.

KERKMEESTERSKAMER PIETERSKERK

Kloksteeg 16 * Open: zaterdag

Vroeger was de Pieterskerk overdag gewoon open. De mensen liepen er doorheen om zo een stuk af te snijden. Ook gebruikten ze de kerk om bij te kletsen als het slecht weer was. De kinderen gebruikten de kerk om in te spelen. Er liepen zelfs honden rond.

Maar... er was een plek waar gewone mensen niet mochten komen. Dat was de kerkmeesterskamer. Die kamer was van de hoge heren van de kerk.

Op Open Monumentendag (alleen zaterdag) mag je er als gewone sterveling bij uitzondering een keer een kijkje nemen. Je ziet hoe de hoge heren er vanaf 1650 warmpjes bijzaten. Van binnen ziet het er nog precies hetzelfde uit als toen. Op de muren zit goudleerbehang. Dat is behang waarin echt goud is verwerkt.

Bij het kleine pleintje vind je achter de kastanjeboom de ingang van het Pieter Gerritz Speckhof. Loop de gang door en het hof door. Vind je weg tot je aan de linkerkant weer op een straat uitkomt. Sla dan rechtsaf en loop door tot het water. Je staat nu op het Steenshuur. Sla linksaf . Nu kom je bij de Lodewijkskerk.

LODEWIJKSKERK

Steenshuur 19 * Open: zaterdag (11.00-17.00) en zondag (13.00-16.30)

Als je goed kijkt naar het beeld boven de ingang zie je dat St. Jacobus een soort reistas bij zich heeft. Van 1477 - 1567 stond op deze plek namelijk het St. Jacobsgasthuis. Hier konden pelgrims 's nachts onderdak krijgen.

St. Jacobus is een belangrijke persoon voor pelgrims die naar Santiago de Compostela gaan (dat ligt in Spanje).

In Santiago bezoeken ze zijn graf in een grote kathedraal. Vroeger namen de pelgrims een schelp mee terug van het Spaanse strand. Nu hangen de pelgrims nog steeds een grote schelp op hun tas, zodat iedereen kan zien dat ze op weg zijn naar Santiago de Compostela. Als je goed oplet zie je wel eens mensen met

Boven de ingang van de kerk staat een beeld van St. Jacobus. Zoek de grote schelp die St. Jacobus bij zich heeft. Waar zie je de schelp? In zijn

B •

Wie was Jacobus? Jacobus was een leerling en vriend van Jezus. Hij maakte reizen waarop hij aan iedereen die het horen wilde verhalen over Jezus vertelde. Het liep slecht met hem af. In het jaar 44 werd hij om zijn geloof onthoofd. ..

Heiligen zijn mensen die een bijzonder leven hebben geleid en een goed voorbeeld zijn voor de gelovigen. De paus (het hoofd van de kerk) bepaalt wie een heilige genoemd mag worden. Je kunt alleen maar een heilige worden als in je leven een wonder is gebeurd.

een grote rugzak of met een volgepakte fiets voor de Lodewijkskerk staan en omhoog staren.

Kijk eens nog hoger naar de windvaan op de toren. Dan zie je nog een pelgrim, met verwaarde kleren, opboksend tegen de wind.

In de 16e eeuw gingen er nog maar heel weinig mensen op pelgrimstocht. Het gasthuis werd gesloten en het gebouw werd gebruikt als Saaihal (textielhal). In 1807 werd die textielhal verbouwd tot de kerk die je nu ziet.

De Lodewijkskerk is een Rooms Katholieke kerk. In een Rooms Katholieke Kerk staat een altaar en meestal staan er ook beelden. Het altaar staat helemaal voorin de kerk. Het is een stenen tafel. Achter de tafel zie je een kluis met een halfronde deur. Tijdens de mis (als de mensen op zondag bij elkaar komen) gaat de priester achter het altaar staan. Hij opent met een sleutel de dikke deuren van de kluis (de tabernakel) en haalt er een gouden

in honderd scherven

Waarom staat er een paar deuren verder nog een kerk? Passen de kerkgangers soms niet in één gebouw? De mensen uit deze kerken zijn allemaal christenen, maar ze geloven op een verschillende manier. De mensen in de Lodewijkskerk zijn katholiek, de mensen in de Opstandingskerk protestant. In de Middeleeuwen was er maar één soort kerk. Maar in de 16e eeuw kregen veel mensen een andere mening over hoe het moest. Er kwam een nieuw soort kerk bij: de protestantse kerk. Na een tijdje waren er weer mensen die een andere mening kregen. Zodra er

genoeg mensen waren die er net zo over dachten begonnen zij een derde soort kerk. Zo ging het een hele tijd door. Tot de kerk zich had opgesplitst in tientallen kleine kerkjes waarin de mensen precies op die manier geloofden zoals ze dat zelf wilden. Zo had je onder andere: Rooms Katholiek, Oud Katholiek, Nederlands Hervormd, Remonstrants, Evangelisch Luthers, Gereformeerd, Nederlands Gereformeerd, Gereformeerd vrijgemaakt, Christelijk Gereformeerd, Baptistengemeente. En allemaal hebben ze wel een beetje gelijk. Het zijn net scherven van één grote kerkenpot.

Neem een kijkje bij het orgel! (Alleen op zaterdag) Hoe werkt zo'n orgel? Hoe ziet het er van dichtbij uit? Hoe klinkt het? Meld je aan bij organist Jeroen.

Ga als je uit de kerk komt linksaf . Vijf huizen verder staat de **opstandingskerk**.

Teken het symbool na dat boven de deur staat.

1 •

Ga de brug over. Aan de overkant van het water staat de 'Loge La Vertu', het gebouw van de vrijmetselaars), Steenschuur 4-6.

kelk en een gouden schaal uit. In de schaal liggen hosties, dat zijn een soort schijfjes die je kunt eten. In de kelk zit wijn. De priester houdt de hostie omhoog en breekt hem doormidden. Hij drinkt van de wijn. Door dit te doen beeldt hij uit dat Christus voor de mensen gestorven is. De hostie staat voor het lichaam van Christus, en de wijn voor zijn bloed. Daarna komen alle mensen in de kerk naar voren om een hostie te ontvangen.

Kijk eens naar boven. Daar zie je een oog in een soort zon. Dit is het alziend oog, dat net als God alles ziet. Bovenop de koepel staat een kruis. Om het kruis kronkelt een slang. Weet jij waar de slang voor staat?

Bij de linkerzijmuur zie je een klein houten beeld van een soort Sinterklaas. Dat is een heiligenbeeld. Deze heilige heet Sint Willibrord. Hij leefde van 658 – 714 en kwam vanuit Engeland naar Nederland om het christendom te verbreiden. Hij is de beschermer van de Nederlandse kerk. Snap je nu waarom hij een gebouw in zijn hand heeft?

In de Middeleeuwen geloofden sommigen dat een gebed tot Willibrord je kon genezen van epilepsie, huidziekten en stuipen.

VRIJMETSELAARSLUGE LA VERTU

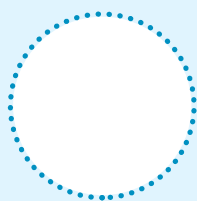
Steenschuur 4-6 * Open: zaterdag en zondag

De vrijmetselarij is geen religie, maar een genootschap. De leden van dit genootschap praten over manieren waarop je goed kunt leven, net als religieuze mensen vaak doen.

Er hangt een geheimzinnige sfeer om de vrijmetselarij. Je kunt niet zomaar meedoen, want eerst moet je een geheim inwijdingsritueel ondergaan. Ook gebruiken de vrijmetselaars allerlei geheimzinnige tekens. Wat stelt het teken naast de deur voor? Gebruik je fantasie en verzin het zelf.

Teken het symbool na bovenaan het gebouw.

2 •

Loop terug en ga bij de brug linksaf en daarna gelijk weer links . Aan het eind staat een gebouw met een lantaarn. Dat is de **synagoge**.

DE LEIDSE SYNAGOGUE

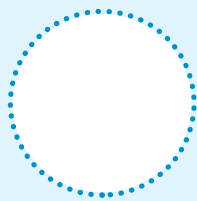
Levendaal 14-16 * Open: zondag (alleen met rondleidingen)

Al sinds 1700 wonen er joden in Leiden. Hun religie heet het Jodendom. Je kunt er niet voor kiezen om jood te zijn. Als je moeder joods is dan ben jij het automatisch ook. Maar je kunt wel kiezen om religieus te zijn. Sommige joden zijn dus religieus, andere niet.

Gelovige joden komen op zaterdag bijeen in de synagoge. Die dag noemen ze de sjabbat. Zodra er tien mannen aanwezig zijn kan er een dienst gehouden worden. Ook worden er in de synagoge vaak joodse feesten gevierd. Alle mannen en jongens die de synagoge binnengaan doen een keppeltje op hun hoofd. Doe dat ook maar.

Teken de eerste letter na van de tekst die boven de ingang staat.

3 •

Het Jodendom is veel ouder dan het christendom en de Islam. Het belangrijkste zijn de joodse gedragsregels om goed te leven, omdat dat nou eenmaal niet vanzelf gaat... Door de regels na te leven proberen de joden de wereld voor iedereen leefbaarder te maken.

Religieuze joden geloven niet alleen dat God de wereld heeft geschapen, maar ook dat je God kunt liefhebben, net als een vader en moeder. God heeft de mensen nodig om zijn goedheid te laten zien.

Als je de synagoge binnenkomt vallen meteen allemaal teksten op in een vreemd schrift. Die teksten zijn geschreven in het Hebreeuws, de taal van het Jodendom.

Het Hebreeuws lees je van rechts naar links. De religieuze teksten komen uit de Tenach, dat zijn de heilige boeken. De boeken uit de Tenach staan ook in de bijbel, het is ongeveer hetzelfde als het oude testament (de oudste bijbelboeken). Hebreeuws komt uit Israël. Daar spreekt iedereen Ivriet (modern Hebreeuws).

In een kastje liggen witte kleden met donkere strepen en kwastjes er aan. Die kleden doe je om als je gaat bidden. In het midden van de synagoge staat de bima. Dat is een soort podium met een lessenaar en vier kandelaars. Tijdens de dienst staat de voorganger op de bima en leest voor uit een boekrol. Dat doet hij een beetje zingend.

Tegen de achterwand hangt een groot gordijn. Dat is het voorhangsel. Achter dit gordijn worden de boekrollen bewaard. In de boekrollen staat de Thora, met daarin de gedragsregels voor iedereen die goed wil leven. Op het

Bar of Bat Mitswa

Loop eens naar de bima en bekijk het fluwelen kleed dat erop ligt. Op het kleed staat in het Hebreeuws dat het een cadeau is van de familie Levie, gegeven toen Jaïr Levie 'Bar Mitswa' werd. Hij was toen 13 jaar. Zijn zus Irith werd 'Bat Mitswa'. Dit schreef ze erover:

Hoi! Ik ben Irith Levie, ik ben 13 jaar en ik woon in Leiden. Vorig jaar op 8 mei ben ik Bat-Mitswah geworden. Bat-Mitswah zijn houdt in dat je van nu af aan voor de Joodse wet een volwassen vrouw bent. Het gebeurde allemaal op een zaterdagochtend, die dag wordt de Sjabbat genoemd. Er was toen een dienst in de synagoge en er waren veel mensen gekomen. Zelf heb ik ook een Dvar Tora gehouden, dat betekent een speech

over de Tora en het gaat meestal speciaal over de periode waarin je Bat-Mitswah wordt. Bij mij was dat de Omertijd, dat is de tijd tussen het Joodse paasfeest en het wekenfeest. Na de dienst was er nog een kidoesj, een receptie. De volgende dag was er nog een groot feest....Voor mij was het een weekend dat ik in ieder geval nooit meer zal vergeten!

Irith Levie.

Wat zou dus 'Bar Mitswa' zijn?

Tijdens deze dienst lezen de jongens ook een stukje voor uit de Torah-rol. Van te voren moeten ze flink oefenen om het moeilijke Hebreeuws te kunnen lezen.

voorhangsel staat een tekst, bijvoorbeeld: 'Dit is de poort naar de eeuwige' (Psalm 118 vers 20). Boven het voorhangsel zie je een kroon met daaronder twee 'stenen tafelen'. Wat zou daarop staan?

Zie je de bijzondere kandelaar staan met gebogen armen en handjes? Dat is een chanoeka-kandelaar. Chanoeka is een Joods feest. In het Jodendom zijn feesten heel belangrijk. De meeste feesten vier je samen met je familie. Voor kinderen is er meestal iets speciaals.

Feesten

Chanoeka is een feest in december dat acht dagen duurt. Op de eerste avond van het feest wordt een lichtje ontstoken, de volgende avond twee, tot op de achtste dag van het feest alle lichtjes van de chanoeka-kandelaar branden. De hele gezin kijkt mee als het lichtje wordt aangestoken. Daarna zingen ze samen een lied. Op de eerste avond krijgt iedereen een cadeautje. Ook worden er allerlei spelletjes gespeeld. Bij dit feest horen natuurlijk ook allemaal lekkere hapjes zoals zoete en hartige pannenkoekjes.

Op het **Poerim**-feest leest de rabbijn in de synagoge het verhaal van Esther voor. De kinderen nemen een ratel mee en letten heel goed op. Want telkens als ze

de naam van de slechterik Haman horen mogen ze ontzettend veel lawaai maken! Bij dit feest horen ook allerlei verkleedpartijtjes waarin de kinderen zich mogen verkleeden als personages uit het verhaal van Esther. Ook brengen ze hapjes rond aan burens en bekenden.

Pesach is het Joodse paasfeest. Op Seder-avond eet de hele familie een speciale maaltijd met onder andere matzes. Het jongste kinderen vraagt dan: 'Waarom is deze avond zo anders dan de andere avonden?' Dan vertelt een grote broer, vader of moeder dat het Joodse volk 4000 jaar geleden slaven waren van de Egyptische Farao en hoe ze met Gods hulp uit Egypte wisten te 'ontsnappen'.

Nare geschiedenis

Joden in Europa kregen vaak te maken met mensen die zich vijandig gedroegen. Dat kwam meestal omdat de joden anders dan de anderen waren. Christenen waren jaloers, omdat God de joden had uitgekozen om het goede voorbeeld te geven. Gelukkig konden de joden vanaf 1700 in Leiden een ongestoord leven leiden. Maar in de Tweede Wereldoorlog kwam daar een einde aan. Veel joden werden weggevoerd en vermoord. Ook alle kinderen van het Joodse Weeshuis waren daar bij. Nu is er nog maar een klein groepje joden in Leiden overgebleven.

Loop naar de Rabobank aan de overkant van het plein. Steek het zebrapad bij de Rabobank over en ga rechtsaf . Aan het eind van de straat steek je bij de stoplichten recht door de straat over. Loop nu het park (Plantsoen) in. Loop steeds maar door, tot je bij een witte brug over het water komt. Steek de brug over. Ga linksaf . Daar zie je een wit kerkje. Dat is de **Oud Katholieke Kerk**.

oud Katholieke Kerk

Zoeterwoudsesingel 50 * Open: zaterdag en zondag

Je ziet pas hoe bijzonder deze kerk is als je binnen bent. De muren van de kerk zijn van onder tot boven propvol geschilderd met mensen, dieren, Jezus en engelen.

De naam van de schilder is Chris Lebeau. Hij maakte de muurschilderingen in 1926. Hij schilderde de mensen zoals ze er toen uitzagen. Kijk maar eens op de muren aan de rechterkant. Vlakbij de leeuw zie je mannen in een colbert (net pak) met een bril op.

Zie je ook het rund (soort koe) en de adelaar? Deze dieren horen bij de vier evangelisten. De evangelisten schreven de bijbelverhalen over Jezus (van 70 tot 100 na Christus). Bij Matteüs hoort een mens, bij Marcus een leeuw, bij Lucas een rund en bij Johannes een adelaar.

Loop de kerk in. Op de muur aan de linkerkant zie je drie grote muurschilderingen met allemaal mensen erop. Bekijk de derde (meest rechtse) muurschildering. Deze muurschildering gaat over de liefde. Linksonder zie je twee kinderen die iets liefs voor een dier doen. Welk dier?

Op de muren aan de linkerkant staan drie grote muurschilderingen. Ze heten van links naar rechts: geloof, hoop en liefde. Bekijk de muurschildering over geloof. Je ziet mensen die op hun hoofd tikken en gelovigen voor gek verklaren. Ook zie je mensen met hun vinger wijzen en met hun handen 'nee, nee' zeggen. Die mensen geloven niet. Onderaan zie je mensen die hun handen vouwen en dus wel geloven.

In het midden staat de muurschildering over hoop. Je ziet allemaal mensen om een dode heen staan. Bekijk hun gezichten goed. Zij hopen dat de dode in de hemel weer tot leven komt. Bekijk tenslotte de muurschildering over de liefde. Wat voor dingen zie je zelf die met liefde te maken hebben?

Loop terug en steek de witte brug weer over. Loop nu rechtdoor , de Kraaierstraat in. Loop rechtdoor tot je bij een drukke weg komt. Steek de weg over. Loop rechtdoor tot je bij een groene ophaalbrug komt. Steek de brug over. Ga linksaf . Neem de tweede straat rechts , de Middelstegracht. Al snel kom je bij de ingang van het **St. Anna Aalmoeshuis**.

Wat staat midden in de hof?

HET ST. ANNA AALMOESHUIS

Middelstegracht, tussen nr. 2 en nr. 4 * Open: zaterdag en zondag

Achterin de hof staat een 'stukje kerk'. Dat is een Middeleeuwse kapel. Ga voorzichtig naar binnen. Deze kapel is heel bijzonder en erg oud (uit 1492). Vind je ook niet dat hij ontzettend goed verstopt is? Had jij ooit geweten dat hier een kapel stond?

Nee? Nou, dan ben je niet de enige. Ook de beeldenstormers zijn er gewoon voorbij gelopen. Dat was in 1566. Toen waren veel mensen ontzettend kwaad op de kerk. Ze voelden zich belazerd omdat je van sommige 'kerkbazen' een plekje in de hemel kon kopen. Voor een aardig bedrag kreeg je een brief (aflaat) waar op stond dat het na je dood wel goed zat. Ook waren ze boos dat er allemaal beelden in de kerk stonden. Die horen daar niet, vonden ze. Razend en tierend trokken sommigen met bijlen door de stad. Ze vernielden alles wat los zat aan de kerk en de kapellen. Helaas is daarbij heel veel moois kapot gegaan en raakten we beelden en schilderijen voor altijd kwijt. Maar één kapelletje in Noord Nederland ontsnapte aan de beeldenstormers. Dat is de kapel van het St. Anna Aalmoeshuis. Binnen zie je een stenen altaar uit de Middeleeuwen. In de ramen zit het oudste gebrandschilderde glas van Nederland. Als een soort stripverhaal staat daar het leven van de heilige Anna op.

Twee vingerkootjes en een spook

In het altaar liggen twee vingerkootjes van de heilige Anna. Ze worden in een mooi houten kistje bewaard. Die twee vingerkootjes zijn een relik. In de Middeleeuwen wilde iedere kerk en ieder klooster wel een relik hebben, zoals een rib van de heilige Laurentius, de jas van de heilige Martinus en een stukje van het kruis van Jezus. Zo'n overblijfsel van een heilig persoon beschermde je tegen ziektes en tegenslag. Maar of ze allemaal echt waren? Soms waren van één heilige wel vier benen in omloop.

Ook kon je van alle stukjes van Jezus kruis wel tien grote kruizen in elkaar puzzelen...

In het hofje waart ook nog regelmatig een spook rond. Het is een priester die op zoek is naar zijn kazuifel (speciaal misgewaad). In 1492 kwam er iedere zondag stiekem een priester uit Utrecht naar de kapel om in het geheim een mis op te dragen. De laatste keer dat hij kwam vergat hij zijn kazuifel mee terug te nemen...

Loop verder de MiddelsteGracht op. Twee deuren verder is de ingang van de kapel van het voormalige St. Elisabethziekenhuis. Als je wilt kun je die ook bekijken.

Bij het gedicht op de muur ga je naar links. Loop door tot je op een brede straat terecht komt. Steek het zebrapad over en loop rechtdoor naar de Hooglandse Kerk. Ga aan het einde even rechts en direct weer links, de Moriaansteeg in. Ga recht-saf. Bij het smeedijzeren hek vind je de ingang van de Lutherse Kerk.

Let op: op zondag kun je niet naar binnen. Sla dan de vraag over.

Bekijk de schilderijen boven de ingang. Op het derde schilderij (van links) zie je het kindje Jezus in een wiegje. Er staan allemaal mensen omheen. Wat biedt de vrouw met het mandje aan het kindje aan?

D • Een

KAPEL ST. ELISABETHZIEKENHUIS

Kloosterpoort * Open: zaterdag en zondag

Vroeger was dit gebouw een katholiek ziekenhuis. Tot 1968 werkten er nonnen als verpleegsters. In de Middeleeuwen werden er voor het eerst een soort ziekenhuizen gesticht. Dat waren gasthuizen voor oude en zieke mensen die geen geld hadden om een dokter thuis te laten komen. De mensen die deze gasthuizen stichtten deden dat vanuit hun geloof.

LUTHERSE KERK

MiddelsteGracht 8 * Open: zaterdag

Loop eens naar het midden van de kerk en kijk eens door de ramen. Daar zie je allemaal andere huizen staan. Het is net alsof je in een huis bent in plaats van in een kerk. Vroeger stonden er op het pleintje voor de kerk ook twee huizen. Je moest toen een stenen poort door en een gang doorlopen voordat je in de kerk kwam. De kerk was dus vanuit de straat helemaal niet te zien. Dat was ook de bedoeling. Deze kerk is namelijk een schuilkerk.

Schuilkerken

In 1581 besloot de overheid dat ons land calvinistisch moest zijn. Alleen mensen die geloofden op de manier die Calvijn leerde mochten een kerkgebouw hebben. Calvijn was een Zwitser die de katholieke kerk wilde hervormen (veranderen). Mensen met een ander geloof moesten net doen alsof dat geloof niet bestond. De katholieken die vroeger naar de Pieterskerk en de Hooglandse kerk gingen kwamen in het geheim bij elkaar in gewone huizen. Ook de Lutheranen (mensen uit de Lutherse kerk) moesten zich verborgen houden. Na een tijdje mochten mensen met een ander geloof wel weer een kerk bouwen. Als je vanaf de straat maar niet kon zien dat het een kerk was. Zo kwamen er allerlei kerken die aan de buitenkant op een gewoon huis leken. Schuilkerken dus.

De Lutherse kerk werd gebouwd in 1618. De mensen in de Lutherse kerk waren volgelingen van Luther.

Luther was een belangrijke hervormer (iemand die de kerk wil veranderen) in Duitsland. In 1517 begon daar de reformatie, dat is het begin van de protestantse kerk. Voor de reformatie bestond er maar één soort christelijke kerk. Dat is de kerk die wij nu Rooms Katholiek noemen.

In het midden van de kerk staat een lessenaar met een grote zwaan. De zwaan is het symbool van de Lutherse kerk. Ook op allerlei andere plekken in de kerk kun je zwanen zien. Hoeveel tel jij er?

Een protestantse kerk ziet er anders uit dan een katholieke kerk. Op de belangrijkste plek staat geen altaar maar een preekstoel. Op de preekstoel staat de dominee. Hij (of zij) legt de bijbel aan de mensen uit.

Loop eens naar de banken die het dichtst bij de preekstoel staan. Daar zie je hele grote boeken liggen. Dat zijn bijbels voor de 'leiders' van de kerkmensen (de gemeente). Zij heten ouderlingen en diakenen. Lees maar eens wat er op de voorkant van de bijbel staat. Aan een pilaar hangt een ouderwetse collectezak aan een stok. Die zak gaat tijdens de kerkdienst de kerk rond. De mensen doen er geld in voor de kerk en voor goede doelen.

De banken staan in een ronde vorm om de preekstoel heen. De voorste rijen zijn natuurlijk de beste plekken. Als je goed kijkt zie je kleine gaatjes op de rugleuningen. Daar zaten vroeger naamplaatjes op van belangrijke

mensen die daar hun eigen zitplaats hadden. Bij de voeten zie je grote gaten in de planken. Dat waren stoven (met hete kooltjes) zodat de mensen hun voeten warm konden houden. Als de dienst begon gingen de deurtjes aan de zijkant dicht. Zo bleef iedereen lekker warm. Op de banken achter de preekstoel zaten de kinderen uit het Lutherse Weeshuis. De weeskinderen kwamen binnendoor de kerk binnen. In een ruimte achterin de kerk zie je een oude zware deur. Deze deur ging naar het Weeshuis.

Kijk voordat je weer naar buiten gaat naar de negen schilderijen boven de ingang. Deze schilderijen vertellen het verhaal van Jezus. Helemaal links zie je Adam en Eva (de eerste mensen) in het paradijs. Op het tweede schilderij zie je een engel die de geboorte van Jezus aankondigt aan Maria. Ongeveer in het midden zie je Jezus aan het kruis. Helemaal rechts staat het einde van het verhaal. Wat zie je?

Ga terug in de richting waar je vandaan kwam. Ga bij de grote rode kerkdeuren rechtsaf langs de kerk. Ga daarna linksaf.

HOOGLANDSE KERK

Nieuwstraat/ Middelweg 2 * Open: zaterdag

Deze kerk is gebouwd in de vorm van een kruis. Zo zien alle grote kerken er uit die in de Middeleeuwen zijn gebouwd. De Hooglandse kerk is nooit helemaal afgemaakt volgens plan. De kerk bestaat uit een nieuw stuk met een heel hoog dak en een oud stuk met een laag dak.

Boven de kleine ingang van de kerk zie je het hoofdje van een lief engeltje. Maar wat voor engs zie je rechtsboven?

Ga de Beschuitsteeg in. Nu kom je uit bij het water (op zaterdag bij de markt). Steek de smalle brug over. Ga even rechts en ga dan linksaf de Choorlammersteeg in. Je komt uit op een brede straat (Breedestraat). Ga rechtsaf. Steek na het stadhuis de weg over. Ga aan de overkant de Pieterskerkchoorsteeg in. Loop de steeg helemaal uit. Loop rechts om de Pieterskerk heen. Nu kom je weer terug bij de plaats waar je bent begonnen. Lever daar de oplossing van de puzzel in.

Heb je nog geen genoeg van monumenten? Loop dan door naar het Rapenburg. Daar kun je een kijkje nemen in de kapel van het klooster dat daar vroeger stond. Dat is nu het Academieggebouw.

Muziek

In de Hooglandse kerk en de Pieterskerk werd in de Middeleeuwen iedere dag muziek gemaakt. Zeven keer per dag werden er gebeden gezongen door een speciaal koor van mannen en jongens.

Vanaf de 15e eeuw werd er ook op het orgel gespeeld.

In protestantse kerkdiensten zong vanaf 1636 iedereen met het orgel mee.

Ruziën over de schutting

Achter het Academieggebouw, op de hoek van de Nonnensteeg en de 5e Binnen-vestgracht woonden twee burens die het niet al te best met elkaar konden vinden. Zij heetten Arminius en Gomarus en waren allebei hoogleraren aan de Leidse Universiteit. In 1604 vochten zij over de schutting hun ruzies uit. Het ging allemaal over God en de mensen. Als God alles kan, kiest hij dan ook de mensen uit die in de hemel mogen komen? Gomarus vond van wel. Arminius vond van niet. "Mensen hebben zelf ook wat in de melk te brokkelen", zei hij.

De ruzie werd steeds groter. Iedereen in het land ging zich ermee bemoeien. Voor het stadhuis in Leiden stond een houten bouwwerk (schans) dat de ruziënde mensen uit elkaar moest houden. Uiteindelijk wonnen de volgelingen van Gomarus (contra-remonstranten). De volgelingen van Arminius (remonstranten) werden ontslagen. De raadspensionaris van Holland, Johan van Oldenbarneveldt, was ook remonstrant. Hij werd onthoofd.

ANDERE GODSDIENSTEN

Zoals je merkt staan sommige niet in deze gids, zoals de Islam, het hindoeïsme en het boeddhisme. Dat komt omdat deze godsdiensten nog niet zo lang in Leiden worden uitgeoefend. In Leiden staan dus geen monumenten die met deze godsdiensten te maken hebben.

Tijdens de Open monumentendagen houden een moskee en een Boeddhistische tempel een open dag. Je kunt er dus wel een bezoek brengen.

ADRESSEN

Marokkaanse Moskee

(openingstijden zie www.leiden.nl/openmonumentendagen)

Bonairestraat 11-13

Turkse Moskee

(zaterdag en zondag 12.00-17.00 uur)

Curaçaostraat 3

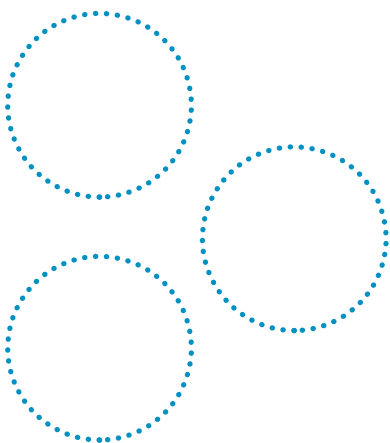
Boeddhistisch zen-klooster Suijen-ji

Hogewoerd 162 III

STEMPELS

Op deze bladzij kun je stempels verzamelen, handtekeningen en dergelijke. Dat deden pelgrims in de Middeleeuwen ook. Op hun hoed prikten zij een speldjes uit de plekken van bestemming. Zo konden ze laten zien waar ze allemaal geweest waren. Maar of dat altijd echt waar was...?

Teken in de rondjes de juiste symbolen:

OPLOSSING SPEURTOCHT

Vul in de hokjes de juiste letters in. Onder de hokjes staan een letter en een cijfer. De letter hoort bij een bepaald antwoord. Het cijfer geeft aan welke letter van dat antwoord je moet nemen. Bijvoorbeeld: A1 betekent 'neem van antwoord A letter 1'.

Rooie Joris (een beruchte struikrover op de pelgrimsroute van St.-Jeroen-in-Noordwijk) zei in 1450:

e   ech e   ?
 E6 E2 D1 C1 B4 A3 B4 D4 B2 C4
 e   i   -ju   e i ,
 B1 B4 A1 C3 B4 B4 B1 A1 C4 B2 C3
 word i z   i ee
 E6 E2 B2 A8 B1 B2 A9 C3
 e   !
 E6 A3 E6 A8 B2 B4

Laat de oplossing zien bij de informatiebalie op het Gerecht. Dan krijg je een verrassing. **Dit boekje mag je houden!**

Bronvermelding

Anders dan anderen?, Ned. Israëlitisch Kerkgenootschap, 1991.
 Beeld en Gelijkenis, schilderijen in een schuilkerk, Evang. Lutherse Gemeente Leiden, 1980.
 Geloven in Gebouwen, Gids Open Monumentendagen 2005, Leiden. Leiden, de geschiedenis van een Hollandse stad, deel I en II, 2002, 2003.
 Nederland Wereldland, 2001 PlanPlan produkties.
 Pelgrimstochten en relieken, Educatieve dienst Rijksmuseum het Catharijneconvent.

Van matzes, mitswes en mezoetzes, OJEC, 1998.
 www.heiligen.net
 www.pilgr-marchives.nl

Colofon

Tekst en samenstelling: Gesineke Veerman
 Illustraties: Maarten Klep
 Vormgeving: Aad van den Berg
 Druk: Drukkertij Labor Vincit

Met dank aan:

Henny van het Hoofd, Leo Levie, drs. M.M.B. van der Meij-
 Seinstra, drs. Ingrid W.L. Moerman, Jeroen Pijpers, mevrouw
 H.J. Schotsman.
Jeugdcommissie Open Monumentendagen 2005:
 Wouter van Braak, Marjolein van de Dries, Marlieke van der
 Lelij, Jan Planjer.